

Egyházközségek megalakulása a Székesfehérvári Egyházmegyében a Tanácsköztársaság alatt és után

Varga Mátyás

Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár — MA, történész, levéltáros

„A hangulat olyan volt, hogy Vitam et sanguinem”¹

Bevezetés

A Székesfehérvári Egyházmegye plébániáin megalakuló egyházközségek mint önrendelkezés-sel bíró hivatali egységek kialakulásának fontos szerepe volt a keresztény hitélet megőrzésében és erősítésében a 20. század folyamán, valamint nagyban hozzájárultak a mai egyházigazgatási rendszer kialakításához. A Tanácsköztársaság idején a fentiekén túl egyenesen létkérdéssé vált az autonóm egyházszerveződés, ugyanis az egyház és állam szétválasztása mindennemű anyagi támogatás megvonását is jelentette, valamint a megváltozott tulajdonviszonyok miatt a kegyurak képtelenné váltak a plébániák fenntartására.

A tanulmány első része az 1919 áprilisában és augusztusában Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök által kiadott körlevelekkel foglalkozik, amelyekben felhívja a plébániákat az egyházközségi testületek (a püspök szavával élve: hitközségek) alapítására, valamint buzdít egy egységes egyházközségi szabályzat megalkotására. Konkrét eseteket a tanulmány második felében mutat be az egyházmegye plébániáin vezetett *historia domus*okból, valamint a plébánia és a püspökség levelezéséből kiindulva. Ezen példákon keresztül a hitközségek létrejöttének kiváltó okait, időbeli eloszlását, gyakorlati megvalósulását igyekszem bemutatni.

Ebből adódóan nem törekszem az egész egyházmegye bemutatására, célom inkább egyfajta mintavételezés: az egyházközségek alapítása sokrétű okainak és körülményeinek példák-kal való szemléltetése.

Fogalomtisztázás

Első lépésként fontosnak tartom a fogalommeghatározást, illetve a fogalomtisztázást. Az egyházközségek alapításán az egyházközségi képviselő-testületek, a plébános mellett a plébánia

| ¹ SzfvPL – IX. 11. – 138. – Tinneyi Historia Domus 1901–1978. 19.

gazdasági és személyi kérdései (kántor/tanító/sekrestyés) fölött bizonyos autonómiával rendelkező, a plébánia ellátásának anyagi terheit legalább részben viselő testületek megalakulását értem. Erre az egykorú források leginkább a hitközség kifejezést használják, ezért ezt szinonimaként használom. Az idő előrehaladtával az egyházközségek megszervezésének folyamata professzionalizálódott, és különböző alapszabályzat-minták jelentek meg. A Székesfehérvári Egyházmegyében az első szabályzat Prohászka püspök szorgalmazására a székváros több egyházi és világi előjárójának bevonásával készült 1919 októberében, kifejezetten mintaadó jelleggel.² A fehérvári folyamat nem volt előzmény nélküli. 1906-ban Széchényi Miklós győri püspök 401/1906. számú rendeletében meghatározott egy, az egyházközségek megszervezésére vonatkozó mintaszabályzatot, amely akkor még nem terjedt el országosan.³ Az első világháborút követő hónapokban azonban egyre világosabbá vált, hogy a katolikus egyház társadalomban betöltött szerepét és anyagi ellátását is veszély fenyegeti. Csernoch János hercegprímás — érzélve a sürgős beavatkozás fontosságát — 1918. november 30-án 4103/1918. számú rendeletével⁴ érseki biztosnak nevezte ki Mészáros Jánost Budapest területére, és megbízta a fővárosi hitközségek megszervezésével, valamint azok szabályzatának megalkotásával. Az érsek részletezte az egyházközségek megszervezésének kiváltó okait, és kijelölte a célokat, melyeket elérni remélt: elsősorban a hívek egységének megőrzését a széthúzó és nehéz történelmi időkben, másrészt az egyház anyagi ellátásának biztosítását és társadalmi szerepvállalásának fellendítését.⁵ Csernoch a fővárosi szervezkedést példaként szánta az egész országra nézve, ennek folyamánként 1920 júniusában a püspöki kar kiadott egy átdolgozott mintaszabályzatot, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter 72103/1920. számú rendeletével jóváhagyott.⁶ Egy fontos záradék is bekerült az engedélybe, miszerint az az egyházközséget, amelyet lényegében e szerint az alapszabály szerint szerveznek meg, azt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium külön jóváhagyás nélkül is jogerősen megalakultnak tekinti.⁷ Jogászok bevonásával tovább folyt a szabályzat finomítása mind az összefővárosi egyházközségben,⁸ mind a püspöktörvényről, aminek eredményeként jelent meg 1929. október 25-én *A katolikus egyházközségek igazgatási szabályzata*. A mintaszabályzat kiadása zárta le az egyházközségi szerveződés első 10 évét, ami a kezdeti elvek alapján, de már a tapasztalatokra is építve, „érett formában”⁹ adta közre a követendő szabályzatot.¹⁰

A szabályozás professzionalizálódásával együtt járt új fogalmak megjelenése és tisztázódása, mint például az *egyháztanács* mint legfelsőbb vezető egység, a *képviselő-testület* mint választott testület és az *egyházközség* mint maga a hívők csoportja.

² SzfvPL – I.2. – No.558 – 2020/1919.

³ MÓRA 1941: 67.

⁴ A rendelet egészében olvasható: MÉSZÁROS 1930: 20–21.

⁵ MÉSZÁROS 1930: 20; ERDŐ 1997: 92.

⁶ LEOPOLD 1930: 33–34.

⁷ MÓRA 1941: 70.

⁸ LEOPOLD 1930: 34.

⁹ ERDŐ 1997: 92.

¹⁰ ERDŐ 1997: 92–93. Az egyházi adózást szabályzó melléklettel kiegészítve 1938. október 4-én lépett életbe az újabb szabályzat, amely egészen 1984-ig jórészt érvényben volt. SzfvPL – I.3. – No.4568 – 345/1929. A tárnoiki plébánia esetében az egyházközségi szervezet megalakulására 1928 decemberében került sor. A szervezet megalakulása után a jegyzőkönyvet és a fent említett *A Róm. Kath. Tárnok Egyházközség Igazgatásának Szabályzata* című nyomtatványt küldte be Pelczner Mihály plébános Shvoy Lajos püspöknek jóváhagyásra.

Az egyházközség-alapítás fogalmának másik lehetséges értelmezése az új plébániák (esetünkben pontosabban: önálló lelkészségek) alapítása. Erre is találunk példát 1919-ben: Százhalombattán, Iváncsán és Pilisszentivánon, ahol a plébániaalapítás már együtt járt az egyházközségi képviselő-testület megalapításával is. Ezeket Prohászka egyértelműen „a hitközségi szervezkedéssel” hozza összefüggésbe.¹¹

A hitközségek alapításának okai és céljai

A hitközségek alapításának eltérő okai voltak, melyeket leginkább az adott plébánia sajátoságai határoztak meg. Elsősorban azért intézményesültek, hogy legyen egy háttér, amely a plébániát és a plébánost el tudja tartani akkor is, ha erre a kegyúr és/vagy a plébániai földek bevétele nem képes – valamint akkor is, ha a kegyúr vonakodik ettől. Ezért cserébe bizonyos autonómiát biztosít a plébános az egyházközség életében a világiaknak.

A 19. század végi, 20. század eleji korszakban az autonómiatörekvések nagy szerepet játszottak, ennek lecsapódásaként is értelmezhető egy-egy hitközség megalapítása. Fontos szempontnak tekinthető, hogy a katolikus egyház az egyházközség-alapítási törekvésekkel az állam felé is fel tudta mutatni, hogy mennyire demokratikus szervezet. 1919 után pedig egyszerűen létkérdés lett: a Tanácsköztársaság alatt tömegesen tapasztalták a plébániák, hogy néhány állami intézkedéssel megfoszthatják őket megélhetésüktől. Sok esetben már létezett iskolaszék az adott településen. Ilyenkor kialakulhatott ezzel párhuzamosan az egyházközség, nem egy esetben személyi átfedésekkel, de arra is van példa, hogy az egyházközség megalakulására jóval később kerül sor, mivel az iskolaszék mint már létező intézményes szerveződés töltötte be annak funkcióját is.

Prohászka Ottokár hitközségek alapítását kéri

Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök a hitközségek megalapítását sürgető két rendelkezése nem hagyományos értelemben vett körlevél, legalábbis formáját tekintve. A püspök április 19-i keltezésű körirata¹² papírhiány és a nyomda elérhetetlensége miatt az espereseknek kiküldött, írógéppel írt levél volt, melyet a püspök kérésére az esperesek terjesztettek tovább az illetékességükbe eső plébániákon. A másik körlevél pedig a *Fejérmegyei Napló* augusztus 17-i számában jelent meg *Főpásztori szózat papsághoz és hívekhez*¹³ címmel, amely a lap tanúsága szerint „papírhiány és más technikai akadályok miatt” nem jelenhetett meg a szokott módon.

Az áprilisi körlevélre, amely a püspöki levéltárban kézzel írt fogalmazványként, valamint gépelt változatban is fennmaradt, először az egyik fogadó félnél, a polgárdi *historia domusba*¹⁴ másolva találtam rá, amelyre Aradi Ignác plébános egyenesen rendeletként hivatkozott:

¹¹ Új plébániák. *Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 15., 3.

¹² SzfvPL – I.2. – No.588. – 1128/1919.

¹³ PROHÁSZKA Ottokár: Főpásztori szózat papsághoz és hívekhez. *Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 17., 1–2.

¹⁴ SzfvPL – IX. 11. – 89. – Polgárdi Historia Domus 1863–1923. 51–52.

„1128 /1919 sz. rendelet a következőképpen szól:

N[agy]b[ecsű] Esperes Úr! – Új év – nehéz feladatok elé állít az isteni gondviselés.

1, Első teendőnk: az egyház az államtól elválasztatván, elesik minden állami és közsé-
gi segélytől és így híveink áldozatkészségére van utalva; mindenütt meg kell tehát szervez-
ni a hitközséget; ahol iskolaszék van, ott a hitközség szerve úgy is létezik, és amint eddig
is képviselte a hitközséget, úgy ezentúl még tágabb munkakör nyílik meg számára; a neve
ezentúl Egyházközségi tanács lesz. Ez a tanács van hivatva az egyházközség érdekeit kép-
viselni, a plébános és kántor díjazásáról, a templom és egyházközségi épületek fenntartá-
sáról, a hitoktatásról, az istentisztelet költségeinek fedezéséről gondoskodni; az egyház
ezentúl csak hithű és öntudatos híveire támaszkodhatik, akik kényszer és végrehajtó nél-
kül tudnak és akarnak hitükért áldozatot hozni.”¹⁵

A második pont az adott politikai helyzetre ad konkrét utasítást, és tovább erősíti az alapítás
fontosságát:

„2. Az egyháztanács a plébánossal és a világi elnökkel az élén megóvjá a plebánia és kán-
tori javadalmak érdekeit, biztosítja a kommunizált uradalmaknál, illetőleg a községi di-
rektóriumnál a patrónálási szolgáltatásokat úgy a plébánosnak és a kántornak javára, mint
a templomok és egyházközségi épületek fenntartására nézve.”¹⁶

A harmadik és negyedik pontokban az első pontban felvetett gazdasági feladatokat (díjazás,
javadalmak, épületek fenntartása) részletezi a püspök, majd az 5. pontban felhívja a papság
figyelmét, hogy amíg a tanácskormány másképp nem rendelkezik, továbbra is a hitközség fi-
zesse a tanítók bérét annak ellenére, hogy az iskolákat már államosították.

A hatodik és hetedik pontban a hitoktatás megszervezését, részletes órarendek beküldését
kéri Prohászka, külön plébániákra és filiákra is lebontva, valamint felhívja a figyelmet a húsvé-
ti gyónásokra és elsőáldozásokra való méltó felkészítésre. A körlevél további három pontja té-
mánk szempontjából kevésbé érdekes kérdéseket tárgyal: a kántorok helyzete, alapítványok
kezelése, a húsvéti körmenet betiltása.

Körlevelét Prohászka az írás továbbadására való felszólítással zárja:

„Jelen rendeletem másolatát f[ő]t[isztelendő] Esperes úr a ker[ület] plébánosaival mi-
előbb közölje. Székesfehérvár 1919 ápr. 19. Krisztusban atyjuk: Ottokár püspök”¹⁷

A *Főpásztori szózat papsághoz és hívekhez* címmel megjelent augusztus 17-i írásában¹⁸ a püs-
pök örömet fejez ki, hogy amikor „a gondolat és vallásszabadság e kigúnyolásának végre vala-
hára vége szakadt”, újra nyíltan szólhat az egyházmegye papjaihoz és híveihez. A levél elején

¹⁵ Uo. 51.

¹⁶ Uo. 51.

¹⁷ Uo. 51.

¹⁸ PROHÁSZKA 1919: 1–2.

Prohászka maga ad magyarázatot arra, hogy többek között a fentebb részletezett áprilisi körlevelet miért olyan formában kellett kiküldeni, ahogy tette:

„Többször akartam, amint kötelességem is lett volna, fölszólalni; de első körleveletem Velinszky László [a Tanácsköztársaság alatt a megyei és városi direktórium tagja, közoktatási biztos,] tanító, akarta kijavítani, amit természetesen meg nem engedhettem, s így azután inkább levelek útján adtam tudtul a tudnivalókat; később ezt a szabadságunkat is megnyírbálta az ötletes önkény.”¹⁹

Prohászka több teendőt is felvázol körlevelében. Elsőnek a társadalmi egységre és a Tanácsköztársaság bukása utáni indulatok és megtorlások megfékezésére szólít fel:

„Az igazságszolgáltatásnak természetesen nem vágjuk útját, vegye el mindenki, amit megérdemelt; de igazságot, s nem népdühöt akarunk! Mi szemet szemért, fogat fogért nem követelünk; mi kínzókamrákat föl nem állítunk senki kedvéért, s akasztófát akasztóféért bolsevista stílusban nem plántálunk. [...] Nekünk zsidó Lenin-fiuk helyett nem kellene katholikus Lenin-fiuk, hanem nekünk elszánt, jellemes keresztény magyar társadalom kell, mely az ilyen irányú elfajulást lehetetlenné teszi s az ilyen fajta embert örökre száműzi kebeléből.”²⁰

Következő teendőként a keresztény nemzeti alapon való érdekképviselő megszervezését vetette fel a püspök, majd ehhez kapcsolódóan a papoknak jelölte ki feladatuk, hogy jó pásztorként ugyanezt tegyék meg plébániájukon:

„Végül kérem a lekipásztorokat, s ezt tartom legégetőbb szükségnek, legyenek igazi pásztorai népüknek, neveljék, tanítsák, szervezzék, vezessék! Érintkezzenek vele úgy, hogy minden hívüket ismerjék és látogassák s az élet minden körülményei közt lelki s társadalmi s gazdasági tekintetben irányítsák. Lelkipásztorkodásunkat azon primitív elv szerint kell megreformálnunk, melyet Krisztus hirdetett, de melyet elfelejtettünk s mindenféle kibúvóval elhomályosítottunk: azt a krisztusi szót értem, mely a jó pásztort festi, mikor elmondja, hogy a juhok az ő szavára hallgatnak és tulajdon juhait névszerint hívja és vezeti azokat és előttük megyen és a juhok őt követik, mert ismerik a szavát. Idegent pedig nem követnek, hanem futnak tőle, mert nem ismerik az idegennek szavát. [...] Reformálja meg magát ki-ki e nehéz s nagy munkát igénylő időkből.”²¹

Az egyházközségek szervezését a körlevélben elvi alapokon sürgető püspök a székvárosban több helyen is előadást tartott a hónap folyamán a hitközségek szervezéséről és azok irányelveiről.²² A város egyházi életének klerikus és világi előjáróival pedig egy új, egységes, mintának

¹⁹ PROHÁSZKA 1919: 1.

²⁰ PROHÁSZKA 1919: 1.

²¹ PROHÁSZKA 1919: 2.

²² Erre Felsővárosban augusztus 17-én 3 órakor, a Vizivárosban 24-én délután, a leendő Vasútvidéken és Maroshegyen pedig 31-én került sor. *Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 17., 3; *Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 24., 3.

szánt szabályzattervezetet dolgoztatott ki,²³ melyet a később Fehérváron és az egyházmegyében máshol alakuló plébániák és egyházközségi szervezetek is alapul vettek.²⁴

A Székesfehérvári Római Katolikus Önkormányzatú Egyházközség 1919. október 5-én alakult meg.²⁵ Célja az ekkor még hivatalosan csak kettő (Belváros és Felsőváros) székvárosi plébánia érdekképviselője volt Székesfehérvár polgári várossal mint kegyúrral szemben. Az ezzel párhuzamosan egyházkormányzati szinten zajló decentralizáció miatt is fontos szerep hárult a gyakorlatban leginkább belvárosi vezetésűnek tekinthető összfehérvári egyházközségre, hogy miközben területén több új lelkesedés és plébánia létrejötte is folyamatban van, addig kifelé, a város felé egységesen tudjon fellépni.

Emellett célja volt a hitélet felvirágoztatása, a plébániák anyagi biztonságának megteremtése, az alakuló plébániák segítése, valamint a hívők összefogása

„a társadalom és az állam akkori rendkívül gomolygó politikai és szervezeti helyzetében.”²⁶

Támogatta a hitközségi szervezkedést a Székesfehérvári Egyházmegyei Katolikus Egyesületek Központi Bizottsága is. Az egyházmegye papságának nagy része jelen volt azon az 1920. június 17-i egyesületi gyűlésen,²⁷ ahol dr. Lakatos Frigyes bicskei esperes-plébános hosszán értekezett az egyházközségek meghatározó társadalmi szerepéről, azokat a hitélet elsőrendű előmozdítóinak nevezte. Fontosnak tartotta, hogy az összes társadalmi rétegből válasszanak tagokat a vezetőségbe, de lehetőleg értelmiségiek vezessék. Külön felelősök fedjék le a plébánia életének minden területét, akiket „mintegy civil papokat képezzünk, segítőtársakat magunknak.” Kiemelte, hogy hagyni kell érvényesülni a hitközségi tagokat, de nem szabad túl nagy hatáskört sem adni egy-egy személynek

„nehogy a reformátusok presbitériuma fejlődjön ki, hol a papnak már nem sok szava van.”²⁸

Az egyházmegyei egységes szabályzat kialakításának első lépése a megalakult székesfehérvári egyházközség tervezetének benyújtása tekinthető, melyre 1919. október 14-én került sor. Egyházkormányzati szinten 1919. december 3-án Prohászka jóváhagyta,²⁹ ezzel párhuzamosan a püspök benyújtotta a Belügyminisztériumnak, majd az illetékesség tisztázása után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak véleményezésre. Az alapvetően pozitív fogadtatást kapott

²³ Hírek – A megalakítandó hitközségek. *Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 17., 4.

²⁴ SzfvPL – I.2. – No.558 – 2020/1919; 131/1922; 1528/1923.

²⁵ Az alapítás részleteiről, célkitűzésekről, eredményekről a végleges egyházközségi szabályzatot jegyző dr. Kepes János királyi közjegyző, székesfehérvári egyházközségi főtitkár számolt be az 1923-as és 1924-es éves közgyűléseken, melyek jegyzőkönyveit megküldte Prohászkanak. SzfvPL – I.2. – No.558 – 210/1925.

²⁶ SzfvPL – I.2. – No.558 – 210/1925.

²⁷ SzfvPL – VIII.A.8. – Székesfehérvári Egyházmegyei Katolikus Egyesület Központi Bizottsága jegyzőkönyvei 1917–1940. 20–24.

²⁸ Uo. 22.

²⁹ A püspök előzetes saját kezű ellenjegyzése október 14-i dátummal megtalálható a beadott szabályzaton. SzfvPL – I.2. – No.558 – 2020/1919.

tervezetet a minisztérium néhány helyen módosítási javaslatokkal látta el, majd két alkalommal történő kiigazítás után 1923. szeptember 11-én véglegesen jóváhagyta azt.³⁰

Az 1920-as évek második feléből fennmaradt több olyan szabályzat a Székesfehérvári Egyházmegye különböző egyházközségeinek alapítása nyomán, melyek nyomtatott formában, a plébániák nevét és különböző adatait pontozással kihagyó általános szabályozásnak tekinthetők. Ezek a korábbi szeminárium épületében működő Vörösmarty Nyomda kiadásában jelentek meg *A Róm. Kath. (...) Egyházközség Igazgatásának Szabályzata* címmel, három részre tagolva, összesen 52 paragrafusban határozták meg az egyházközségek alapsabályát.³¹

Az egyházközségi szerveződések típusai

A konkrét hitközség-alapításokra áttérve a következő irányvonalakat különböztethetjük meg:

1. Prohászka felhívására és a tanácsköztársaság tapasztalatai okán 1919-ben szerveződő hitközségek (akár volt iskolaszék, akár nem). Ide sorolhatóak az újonnan alakuló lelkesedések is, ahol az alapításkor már a folyamat szerves részét képezi az egyházközségi szerveződés.
2. Korábban alakított hitközségek: ezek vagy megragadhatóak a historia domusban, vagy nem. (Érdekelhető egy fogalmi zavar: az adott plébánia közösségét is nevezték hitközségnek, esetleg egyházközségnek, akár egyidejűleg is).
3. Később alakuló hitközségek már meglévő plébániákon. Ezek esetében általában már volt iskolaszék. Itt a hitközségek megalakulásának okai változatosak: például a társadalmi szerepvállalás növelése érdekében vagy a kegyúr vonakodása miatt volt szükség az autonóm szervezetekre.
4. Rendhagyó esetek, amelyek folyamatukban, személyi kérdéseikben vagy korszakbeli eltérésükben kirívóak.

Példák az 1919. évi egyházközségi szerveződésekre

Kéri Ferenc perkátai plébános az alábbiakban foglalja össze, miért volt fontos a Tanácsköztársaság alatt hitközségeket alapítani:

„A katolikus hívek autonómiai törekvését, hogy saját belügyeiket maguk intézhessék, vagyonukat maguk kezelhessék, az állami gyámkodástól mentesek legyenek, a forradalom által felülkerekedett socializmus majd a kommunizmus vezérei rendelete folytán bekövetkezett egyház s állam szétválasztása, elkülönítése felszínre vetette, napirendre tűzte. Mi több a kegyuraságok megszűnése, az egyházi vagyon leltározása, a kegyes alapítványok liquidálása a hitközség megalakítását szükségessé tette, mert a templomok, zárdák fenn-tartása, az egyházi személyek megélhetésének biztosítására csak ez az egyetlen mód volt.”³²

³⁰ SzfvPL – No.558. – 2020/1919; 131/1922; 1528/1923.

³¹ SzfvPL – I.3. – No.4568 – 345/1929. További eredményeket adhatna a központi, valamint a különböző egyházmegyék alakuló mintaszabályzatainak részletes összevetése.

³² SzfvPL – IX. 11. – 82. – Perkátai Historia Domus 1907–1977. 144.

Az ezzel járó szervezési és adminisztratív munkát a Perkátán már működő iskolaszék végezte, a tényleges megalakulásra 1919 pünkösdjén, június 8-án került sor.³³

Ugyanezen a napon alakult meg az egyházközségi képviselő Polgárdin is. Aradi Ignác, aki 1917-től több mint 40 éven át fungált plébánosként a településen, így emlékezik:

„A hitközséget pünkösd ünnepén a litánia után a plebánia udvarán tartott nagygyűlésen alakítottuk meg, mikor is jóleső lelkesedéssel mondták ki, hogy az egyházat fönn tartják. Mindjárt megválasztották a 14 tagból álló egyháztanácsot. Az új egyháztanács mindjárt össze is ült a legsürgősebb teendők megbeszélésére. A plebános fizetését az esetre, ha földjeit elveszik a következőkben állapították meg: 12.000 kor fizetés, 12 mázsa búza, 10 mázsa árpa és 10 mázsa szemes tengeri évenként. A kántornak mivel tanítói fizetése van, évi 3000 kor tiszteletdíjat szavaztak. Még a gyűlés tartama alatt eljött Bócsék Ferenc direktórium tag, elvitte hitközségi alapszabályainkat s kántortanítót a községházra hívatta s kérdőre vonta hogy merészkedik tanácsköztársasági tanító létére hitközségi szervezkedésben tevékeny részt venni.”

Hercegfalván a falusi direktórium vezetője, Kolb Ciprián plébánost róttá meg és fenyegette börtönnel az egyházközségi szervezkedés miatt, akit kis híján ténylegesen rabosítottak is. A június 29-én megalapított hitközség plébános által deklarált célja — ironikus módon — pont az érdekképviselő és a biztonság voltak:

„Erre az időre esik az iskolaállamosítás, a plebánia és templom vagyonának leltározása és részünkről érdekeink megvédésére a keresztény autonóm egyházközség megalapítása. Ez utóbbi 1919. június 29-én történt. Az alakuló gyűlés és utána lefolytatott szavazás miatt Mózes [János, helyi szociáldemokrata pártelnök] engem feljelentett Sárbogárdon s a börtöntől csakis a proletárdiktatura bukása mentett meg.”³⁴

Tinnyén az egyházközség megalakulását a plébános, Deym Béla elleni sikertelen merénylet előzte meg és idézte elő.³⁵

A prédikációt megfigyelő direktórium tagok jelentették, hogy Deym Béla plébános ellenforradalmi hangulatot kelt beszédeivel.

„1919 fekete vasárnap – igazán fekete volt a lelkipásztorra nézve. Sokaknak nem tetszett, hogy a lelkipásztor keményen megmondja az igazságot, és összeesküvést forraltak ellene. Fekete vasárnapot tűzték ki azon tervük végrehajtására, hogy a papot ledobják a szószékről.”³⁶

Híre ment ennek a faluban, a plébánost is figyelmeztették a veszélyre és kérték, ne prédikáljon. Deym Béla elmondása szerint vasárnap olyan szinten telt meg a templom, hogy állva alig fér-

³³ Uo. 146.

³⁴ SzfvPL – IX. 11. – 89. – Polgárdi Historia Domus 1863–1923. 51.

³⁵ VARGA 2020: 50.

³⁶ SzfvPL – IX. 11. – 138. – Tinnyei Historia Domus 1901–1978. 18.

tek el. A falu jelenlétével védte meg a plébánost, aki felment a szószékre prédikálni, a merénylők pedig ekkora tömeg láttán megijedtek, és nem mertek cselekedni.

A hitközség aznap délután alakult meg az iskolaépületben rögtönzött gyűlésen, ahol a falu lakossága egyöntetűen megköszönte a plébános helytállását, és kijelentették, biztosítják Deym Béla plébános ellátását.

„Ekkor láttam, van még élő hit, van még igaz tisztelet és szeretet a jó nép szívében lelkipásztora iránt. [...] A hangulat olyan volt, hogy Vitam et sanguinem.”³⁷

Sárosdon a hitközség-alapítás céljai közül mind az érdekképviseleti, mind a demokratizálódási vonal kidomborodik. 1919. április 23-án alakult meg Bíró Mihály plébános vezetésével

„az egyháztanács, ami az iskolaszékből vedlett át”³⁸

Ezt a historia domusban egy fél mondattal elintézett eseményt azonban a demokratikus kor-szellem egyfajta túltengéseként is felfogható plébánosválasztás előzte meg a hívek részéről. Már maga a fogalom is értelmezhetetlen ilyen kontextusban, legalábbis egyházjogi szempontból, ugyanis a plébános kiválasztása a püspök és a kegyúr együttes joga volt. Az előző plébánost, Nagy Károlyt³⁹ 1918 januárjában Prohászka Sárosdról Zámolyra helyezte, aki ezt nem vette jó néven. Először is nem akarta elhagyni a községet, nem engedte be az új plébánost, Bíró Mihályt a templomba, majd a szószékről tolvajnak és rablónak nevezte püspökét és plébánosutódját. Miután csendőrségi segítséggel sikerült kitessekélni Sárosdról, folyamatosan visszajárt lázítani Bíró Mihály ellen:

„Elődöm [Nagy Károly] Zámolyról Székesfehérvárra naponként bejárt Velinszki [sic!] László elvtárshoz tanulmányozni Marx tudományát. Ő aztán gondoskodott, hogy Sárosdon minden vasárnap délután népgyűlés legyen, melyen B[uda]pestről megjelent egy-egy [...] elvtárs a népet kioktatni, helyesebben lázítani. [...] A beszédet nem hallhattam, csak a szétoszláskor elhangzott szavakból sejtem, hogy igen épületes lehetett. Mert azt lehetett hallani: fel kell akasztani a papot, meg a grófort.”⁴⁰

Nagy Károly a népgyűléseket igyekezett felhasználni, hogy maga mellé állítsa volt plébániájának híveit.

„Midőn a vasárnapi szónokok már annyira meggyúrták a népet, hogy azt hitték, most már mindenre készek, ők vannak nyeregben, a zámolyi plébános, Nagy Károly biztosra vette ügyét. B[uda]pestről Kis Jenő elvtárs, valamiféle népbiztos megjelent Sárosdon 1919. április 21-én, Húsvét hétfőjén, s felhívta a directoriumot és a szervezett munkásságot, hogy

³⁷ Uo. 19.

³⁸ SzfvPL – VII.99. – Sárosdi plébániai iktatókönyv 1869–1917, Bíró Mihály feljegyzése az 1919. évről a kötet végén.

³⁹ MÓZESSY 2020: 179–194.

⁴⁰ SzfvPL – VII.99. – Sárosdi plébániai iktatókönyv 1869–1917, Bíró Mihály feljegyzése az 1919. évről a kötet végén.

az igazságtalanságot tegyék jóvá, melyet Dr. Prohászka megyéspüspök elkövetett Nagy Károllyal szemben. Válasszanak plébánost!”⁴¹

Aznap délutánra tűzték ki a szavazást, szándékosan a délutáni litánia idejére, hogy az új plébános pártján álló hívek kevesebb számban adják le voksukat. Ennek ellenére az egyébként titkos, egyéni szavazás jelentős többséggel Bíró Mihály plébánosi mivoltát erősítette meg. Egyedi és különleges az említett sárosdi eset, amely során a hitközség alapításához és magához a plébánosi címhez is mérhető legitimációt kapott hívei köréből Bíró Mihály.

Csepelen a 20. század elején a jelenlegi három plébánia helyén még csak egy állt. Róbl János csepeli plébános, akinek a második világháború után is meggyűlt a baja a kommunista hatalommal, 1919-ben már megtapasztalta ennek előszelét.⁴² Miután 1919. április 14-én kiküldte a hitközség alapítására szóló felhívást — kiemelve a szövegben az egyház és állam elválasztását és az ebből adódó anyagi szükséglet — engedélyeztette a direktóriummal az április 20-ra összehívott alakulógyűlést. A nagy érdeklődés övezte összejövetelen tartott egyházközség-alapító beszédét elsőprő lelkesedés fogadta. Kimondták a római katolikus egyházközség megalapítását, és a hívek egyhangúlag megígérték a többletterhek vállalását. A gyűlésen jelen lévő két politikai megbízott jelentette a helyi elnöknek a Róbl által kiváltott „túlzott lelkesedést”. A helyi elnök ezért ellenforradalmi beszédre és vallásfelekezeti kirekesztésre hivatkozva megtiltotta az egyházközség megalapítását. Ráadásul a plébánost és a vezető résztvevőket forradalmi törvényszék elé is citálta izgatás vádjával, ahol azonban bizonyíték hiányában felmentették őket. Róbl ezután Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztoshoz fellebbezett az egyházközség-alapítás tárgyában:

„Miután az egyházközséget megalakítani nem lehetett írásban kértem a directoriumtól a tiltó rendeletet, [...] s elmenetünk Kunfi népbiztoshoz, aki megígérte, hogy az egyházközség megszervezését engedélyezi és a directorium okvetlenkedését megtiltja. De ez csak ígéret maradt, ami természetes is volt.”⁴³

A hitközség megalapítására tehát papíron nem került sor 1919-ben, azt az iskolaszék 1919. novemberi, a költségvetésről határozó gyűlésén arra az időre halasztották, mikor „az országos autonómia” létrejön. Addig is az egyháztanácsot és az iskolaszék vezetőségét felkérték, hogy tevékenységüket terjesszék ki az egyházközségi teendőkre is.⁴⁴ Egy évvel később, 1920. november 6-án az újabb költségvetési tárgyaláson⁴⁵ már felhívták a jegyzőkönyvvezetők figyelmét, hogy a hitközség számára is készüljön egy példány. A kettő között hivatalos alapításnak nincs nyoma sem a historia domusban, sem pedig a plébánia és püspökség közötti levelezésben. Feltehetőleg a nagy port kavart alapítási gyűlést tekintették visszamenőleg érvényesnek.

⁴¹ Uo.

⁴² SzfvPL – IX. 11. – 24. – Csepeli Historia Domus 1917–1945. 10–11.

⁴³ Uo. 11.

⁴⁴ SzfvPL – I.3. – No.4515 – 2272/1919 költségvetési jegyzőkönyv.

⁴⁵ SzfvPL – I.3. – No.4515 – 2053/1920 költségvetési jegyzőkönyv.

A három önálló lelkeszség pedig, amely 1919-ben alapult meg: Százhalombatta, Iváncsa és Pilisszentiván.⁴⁶ Ezekben az esetekben meglévő filiák önállósultak, mert így előnyösebb feltételekre számíthattak mind önállósági, mind gazdasági tekintetben.

Példák az 1919 előtt alakuló egyházközségi szerveződésekre

A „forma szerint önkormányzati alapon szervezett”⁴⁷ egyházközségek kialakulásának — igazából azok hiányának — első forrása Steiner Fülöp püspök 1896. január 7-i jelentése, aki a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Wlassics Gyula felkérésére közölte, hogy „a bölcs kormányzása alatt álló egyházmegye területén”⁴⁸ nincs szervezett hitközség.

A Székesfehérvári Egyházmegye egyházközségi szerveződésére a kutatás jelenlegi állása szerint Baracson található a legkorábbi példa. Itt a tárgyalt korszaknál korábban, 1907. október 10-én alapították meg a hitközséget, a historia domus különösebben nem részletezte az okokat, célokat és magát a folyamatot sem. A vezetőség felsorolása mellett egyedül a kántor díjazásának megállapítását jegyezték fel mint a megalakult egyházközségi képviselő első határozatát.⁴⁹

A hitközség korai alapításának okait a falu pasztorálásának mikéntjében kereshetjük. Baracs híveit 1746-tól Dunapenteléről, 1788-tól hol Hercegfalváról, hol Előszállásról látták el. 1862-ben önálló lelkeszséggé szerveződött, két idehelyezett egyházmegyés pap után 1872–1924 között a dunaföldvári ferencesek adták az adminisztrátorokat. Helyben lakó papjuk tehát nem volt, a lelkeszség pasztorációját az egyházmegyén kívülről érkező szerzetesek látták el, emiatt az egyházmegyei szervezetben légtüres térben volt a község. Ennek ellenére, az 1900-as évek elejére a hívek száma gyorsan szaporodott, így felmerült az igény, hogy kápolnájukat felújítsák és kibővítsék, valamint a település tanyarendszerű mivolta miatt több iskolát is létesítsenek. A létszámbeli növekedés pedig lehetőséget kínált arra, hogy ezt „öntevékenyen”, anyagi terhek vállalásával megtehessék, ennek alakítottak szervezeti keretet a hitközség megalapításával 1907 októberében. A baracsi autonóm egyházközségi szerveződés céljai elővételezik a Prohászka által 1919-ben megfogalmazottakat, kiegészítve a tanyákon szétszórta élő hívek összefogásának igényével. 1923-ban a fehérvári egyházmegye mintaszabályzatát a baracsi egyházközség is megszavazta, és magára érvényesnek tekintette. Az 1920-as évek elején további érdekérvényesítő képességét mutatta a hitközség, ugyanis kérésükre Prohászka helyben lakó egyházmegyés papot küldött. Paár József 1924. október elsején foglalta el állomáshelyét mint lelkes, majd az 1926-os plébánia rangra emelés után mint plébános tevékenykedett.⁵⁰

Solymáron az egyházközség közvetlenül az első világháború után alakult meg, és első tevékenységeként egy 349 kilós harangot igényelt vissza a hadügyminisztériumtól, sikerrel.

„A hitközség vezetősége az első alakulásakor – még a Károlyi forradalom után 1918. évben – a hadügyminisztériumból visszakért egy 349 kg-os harangot, amely cyril betűs felírással jelezte, hogy háborús szerzemény. Kétévi használat után megrepedt s újra kellett

⁴⁶ Uj plebániák. *Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 15., 3.

⁴⁷ SzfvPL – I.2. – No.558 – 1920/1895.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ SzfvPL – IX. 11. – 9. – Baracsi Historia Domus 1862–1989. 45.

⁵⁰ SzfvPL – I.5. – Baracsi Canonica Visitatio 1926. 1–3.

öntenünk. Ekkor eltűnt a felirat. [...] Fizetnünk kellett érte a fémközpontnál 16411 koronára 75 fillért, újraöntésért 14000 koronát. Ez most az Ave Maria harangunk. A költséget a hívek adományaiból fizettük.”⁵¹

Az egyházközségi szerveződés egyre inkább bevonta a plébánia életébe a híveket, ennek köszönhetően fokozódott a templomot-papot érintő kollektív felelősségvállalás is. Jól mutatja a harangra adományozott nagy összeg, amelyet a világháború utáni sanyarú időkben is össze tudtak szedni.

Példák az 1919 után alakuló egyházközségi szerveződésekre

Székesfehérváron az összfehérvári egyházközség megalakulása után létrejött több hitközség is, hogy helyi szinten, még inkább szervezett keretek között mozdítsa előre és irányítsa az egyház társadalmi szerepvállalását. A két önálló plébánia, Belváros és Felsőváros egyházközsége rögtön megalakult hivatalosan is 1919-ben, majd a plébániaszerveződéssel párhuzamosan alakultak a további fehérvári hitközségek is: 1920-ban a vasútvidéki, 1922-ben a vízivárosi, 1930-ban az öreghegyi egyházközség. Szintén 1930-ban alakult a belvárosi egyházközség palotavárosi és tóvárosi szervezete; 1932-ben a szárazréti, 1934-ben pedig a maroshegyi egyházközség.⁵²

Székesfehérváron kívülre tekintve, ott, ahol volt iskolaszék, ott nem minden esetben alakult meg az egyházközség vagy az egyháztanács Prohászka felhívására.

A tárnoki egyházközség megalapítása (és a fennmaradt iratanyag) mintapéldának tekinthető a már kiforrott, professzionális ügyintézésre.⁵³ Az 1928. december 1-én tartott alakuló gyűlés jegyzőkönyve szerint a hitközséget a Székesfehérváron kiadott egységes egyházközségi testületek szabálykönyve alapján hozták létre, megválasztották a tisztségviselőket, és beküldték ellenjegyzésre Shvoy Lajos püspöknek. A püspöki engedély 1929 januárjában érkezett meg. A szabálykönyv egy záradékban kimondta, hogy további jóváhagyásra az állam részéről nincs szükség.⁵⁴ Egyúttal egy fontos kitétellet egészítették ki a korábbi tárgyalások nyomán kialakított alapító dokumentumot, amely a püspök javaslatára került bele:

„A kath[olikus] hívek ezen egyházközségi szervezkedéssel nem mondanak le szerzett jogaikról, kedvezményeikről, melyeket a Canonica Visitatio, állam, közigazgatás, politikai község, kegyúr vagy bármely más szerv részéről eddig élvezett; anyagi terhek áthárítását nem vállalja.”⁵⁵

Amellett tehát, hogy az egyházközség szívesen áldoz a plébános és a templom ellátására és hitéleti programokra, az eddig fennálló bevételektől sem tekint el.

⁵¹ SzfvPL – IX. 11. – 104. – Solymári Historia Domus 1915–1986. 49.

⁵² SzfvPL – IX.8. – 1737/1. Katolikus munka Székesfehérvárott. 1933.

⁵³ Annai szépséghibával, hogy a historia domus 1947-re teszi a hitközség megalapítását, mivel keveri a tárnokligeti lelkészségből megalapuló plébániával és az ottani egyházközséggel. A tárnoki egyházközségi életet folyamatos, évenként több képviselő-testületi jegyzőkönyv bizonyítja. SzfvPL – IX. 11. – 132. – Tárnoki Historia Domus 1976–1987, korábbi évekre visszatekintő feljegyzések. 38; SzfvPL – I.3. – No.4568.

⁵⁴ SzfvPL – I.3. – No.4568 – 345/1929.

⁵⁵ Uo.

Vértesacsán 1919-ben pont plébánosváltás volt, ezért az új plébános csak 1929 októberében alapította meg a hitközséget.⁵⁶ A közvetlen kiváltó ok a kegyúr vonakodása volt egy templomtatarozási munka támogatásában. Ennek hátterében az a tendencia állt, hogy a kegyurak túlnyomó részét adó földbirtokosság az 1920-as években kezdte felparcellázni és eladni földjeit, így nem egy esetben a kegyúri terheket is ennek arányában kívánta csökkenteni. Ez a plébániák szempontjából természetesen nem volt előnyös változás.

Ezzel szemben Pilisszántón maga a kegyúr is részt vett az 1928. december 16-án tartott alakuló gyűlésen, ahol még az egyházközség világi elnökének is megszavazták, amit az alapító okirattal együtt Shvoy Lajos 1929. január 21-én ellenjegyzett.⁵⁷ Beszédes, hogy a plébánia és a pap anyagi ellátásának fontossága helyett elsődleges célként a hitélet mélyítését, felpozícionálását hozták fel. A plébános beszédében hangsúlyozta, hogy az elődök felépítették a templomokat, a jelen emberének pedig az a feladata, hogy „a kereszténységet mint egyetlen igazi szellemi és erkölcsi kincset őrizzük.”

Példaként a fővárost hozta, „ahol a több mint 10 éves egyházközségi élet gyümölcsként buzgó vallásos élet folyik.” Végül a társadalmi szerepvállalás fontosságát vetítette előre, miszerint „a Krisztusért lelkesedő hívek nagy buzgósággal segítenek a lelkipásztoroknak és ahova a pap szava már nem ér el, oda az egyházközségi tagok viszik az Evangélium ígét.”

Rendhagyó esetek

Hantason rendhagyó, azonban teljesen valid kommentár található a historia domus 1947. évi bejegyzéseinek a végén, amely rávilágít a kegyúr és a plébánia viszonyára. Bóna József plébános örömet fejezte ki, hogy a korábban (biztosan 1926 előtt) megalakult egyházközség valóban önállóvá vált.

„Eddig — a front előtt — a kegyurasági egyházközség nem élte, nem is élhette öntudatos egyházközségi életét, hiszen minden gond, teher a kegyúr vállán nyugodott. Most már önállóan a képviselő testületnek kell vinnie egyházközségünk életét. Ez meglátszik az egyházközség életén. Még nem öntudatos, harcos egyházközségi tagok. Mindenki csak egyházközségi tagnak érzi magát, de nem felelős vezetőnek, akinek mindenben vállalni kell az egyházközség vezetését.”⁵⁸

Pilisszentlászlón a katolikus hitközség rendeltetésszerűen, Prohászka áprilisi körlevele hatására alakult meg, ráadásul az 1919. április 27-én tartott alakulógyűlésével az egyik első a sorban. Az egyházközséget vezető egyháztanács megválasztásával sem vesződtek sokat:

„Megalakítottuk a hitközséget, megválasztottuk az egyháztanácsot, amely nálunk identikus a munkástanáccsal.”⁵⁹

⁵⁶ SzfvPL – IX. 11. – 148. – Vértesacsai Historia Domus 1918–1920. 13.

⁵⁷ SzfvPL – I.3. – No.4564 – 51/1929.

⁵⁸ SzfvPL – IX. 11. – 51. – Hantosi Historia Domus 1868–2002. 89.

⁵⁹ SzfvPL – I.3. – No. 4565 – 1553/1919.

Már a két testület teljes személyi egyezése egyértelműen előrevetít bizonyos problémákat az egyházközség életében. Hozzáadódott még ehhez, hogy az újonnan kinevezett ideiglenes adminisztrátor, Csertő Jakab, valamint a nyugdíjba vonulásra felszólított, betegeskedő, de még helyben lévő plébános, Mattyasovszky Gergely sem jöttek ki egymással. Előbbit a püspök a teljes hivatali ügyintézés átvételével bízta meg, míg a beteg, feladata ellátására képtelen, az adminisztrátornak folyton keresztbe tevő plébánost pedig a faluból való távozásra szólította fel (elhelyezést biztosítva neki máshol).

Csertő 1919. április 29-i levelében jelentette a hitközség megalakulását a püspöknek, és hozzátette, hogy az egyháztanács (= munkástanács) tiszteletbeli elnöke közölte vele, hogy az egyház minden java az államé lesz, a plébániai földeket a munkástanács (= egyháztanács) föld nélküli embereknek fogja kiosztani, így a plébános és a templom ellátása a hitközségre hárul majd (azzal az enyhítéssel, hogy az elvett plébániai földekből a plébános bérelhet egy minimális területet).

Prohászka válaszában megnyugtatta Csertőt, hogy csak a 100 hold feletti földeket veszi el az állam, a plébánia földjei felett továbbra is a plébánia rendelkezhet. A püspök levele nagy megkönnyebbülést hozott,

„mert bizony az egyháztanács tagjai is meglehetősen desperát hangulatban voltak. Ugyanakkor, amikor én az egyháztanáccsal közöltem a kegyes értesítést, a munkástanács is ülést tartott.”⁶⁰

A párhuzamosan több funkciót is betöltő tanácsokat más-más okokból megnyugtató üzenet közlése után a falu lakói is értesültek a hírről,

„amely éppen jókor jött; mert már az egész község nyílt lázongásban tört ki, amikor tudomására hoztuk, hogy ha a plébániai földek lefoglaltattak, most már csak is készpénzfizetéssel kénytelenek eltartani a papjukat. Azt kiabálták: Így nekünk nem kell pap, becsukjuk a templomot s legyen az is az államé.”⁶¹

A kedélyek csillapodása után a hitközség egyik első intézkedéseként igyekezett a rekvirált harangok helyett újakat szerezni a templomba. A vezető testület „egyháztanácsi hangnemben” illedelmesen érdeklődött a püspöknél a plébániát megillető harangok után járó kárpótlás után, majd ugyanebben a levélben, „mint munkástanács”, kilátásba helyezte az esetleges negatív válasz következményeit, miszerint „lépéseket fog tenni a népbiztosságnál.”

A harang összegének kiutalását Csertő már nem várhatta meg a faluban, mivel hiába sikerült végül elköltöztetni az öreg plébánost, lavírozni a perszónálunióban lévő két vezető tanács között, adminisztrátori posztjában Prohászka végül nem erősítette meg, így nem ő lett a következő pilisszentlászlói plébános.⁶²

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² SzfvPL – I.3. – No. 4565 – 603/1920.

Utolsó példaként álljon Pázmánd — Csertő Jakab következő állomáshelye⁶³ —, ahol a *historia domus* feljegyzett egy 18. században induló történetet, amelyet a mai napig emlegetnek a helyiek.⁶⁴ A jezsuiták átkaként ismert eseménysorozat a rend 1773-as feloszlatásakor kezdődött, ugyanis Pázmánd kegyurai a jezsuiták voltak. Az utolsó páter, aki elhagyta a falut, a legenda szerint visszafordult a Pázmánd határában található Magos-kőről, és kezét a falu felé emelve „megátkozta” azt. Ha történt is ilyen, valószínűbb az elkészítő mozdulat vagy az áldásra emelt kéz, de az események alakulása miatt érthető az átokmotívum.

A következő kegyurakat finoman szólva sem érdekelte Pázmánd és a plébániája, ráadásul egymás után mentek tönkre vagy adósodtak el, ezért sokszor cserélt gazdát az uradalom. Egy ilyen eladási szándék jutott a pázmándi hívek tudomására az 1860-as években, és megindult egyfajta önszerveződő autonómatörékvés:

„Voltak közöttünk egyes nagyravágyó emberek, kik uraságok szerettek volna lenni. Noszogatták is az embert, hogy hát álljunk össze, s vegyük meg mi, mert akkor már nagy urak leszünk, s plébánost is választhatunk.”⁶⁵

Írtak szerződést is, aláírták a falu népével, aki nem írta alá, annak is odaírták a nevét. Pénzüik azonban nem volt rá, ezért az akkori plébános és a jegyző vezetésével elmentek Bécsbe, és felvettek 40 000 forint kölcsönt erre a célra, de ha már ott voltak ennyi pénzzel, „hát mulattak egy nagyot az első szállodában”. Valóban nagy lehetett az a mulatság, mivel alig hoztak haza pénzt, ezért nemsokára újabb bécsi út következett, hasonló eredménnyel. A kegyúr, Ferdinánd szász—coburg—gothai herceg, mivel a falusiak nem tudtak fizetni, eladta a birtokot egy „belga pénzcsoportnak”,⁶⁶ ami végül szintén balul sült el.⁶⁷ Így akadályozta meg a székesfehérvári egyházmegye legkorábbi, finoman szólva is rendhagyó egyházi önrendelkezési szervezkedését a jezsuita átok.⁶⁸

Összegzés

Prohászka körleveleinek, egész püspöki működésének és közvetlen, személyes, a pasztoráció példájával elől járó papi magatartásának kulcsfontosságú szerepe volt egyházmegyéjében az egyházközségek kialakulásában és az előremutató plébániai autonómia kialakulásában. A hitközségi szervezkedés kérdése országos, egyházmegyei és plébániai szinten is előkerült, és egy-

⁶³ SzfvPL – I.3. – No. 4548 – 1736/1920.

⁶⁴ SzfvPL – IX. 11. – 80. – Pázmándi *Historia Domus* – 1969. 5-10.

⁶⁵ SzfvPL – IX. 11. – 80. – Pázmándi *Historia Domus* – 1969. 8.

⁶⁶ SzfvPL – IX. 8. – No. 1663. – Pázmánd 30. Ez alatt feltehetőleg a Langrand-Dumonceau-bank érthető, amely katolikus bankként határozta meg magát szemben a protestáns és zsidó pénzintézetekkel. Ezáltal kapcsolatban állt katolikus grófokkal, mint például az említett herceg, és keresett befektetési lehetőséget Magyarországon is. Az 1860–1870-es évek fordulóján csődbe ment. Az alapító, André Langrand-Dumonceau munkásságát bemutató mű: JACQUEMYNS 1965.

⁶⁷ SzfvPL – IX. 11. – 80. – Pázmándi *Historia Domus* – 1969. 9.

⁶⁸ Végül 1928. november 4-én Pázmándon is megalakult a hitközség. SzfvPL – I.3. – No. 4548 – 2725/1928.

mással párhuzamosan fejlődött, azonban a főváros példaadó mintáját ki kell emelni. Beigazolódtott Csernoch érsek jóslata:

„Budapest után indul az egész ország.”⁶⁹

Az alapítást segítő mintaszabályzatok megalkotása, a fővárosi hitélet általános erősödésének tapasztalata nagyban előmozdította az egyházközségek alapításának igényét mind a papság, mind a hívek körében.

A tanulmányban tárgyalt példák alapján látható, hogy hatékony válasznak bizonyult a Tanácsköztársaság okozta problémákra, azonban nem csupán erre a helyzetre adott megoldást. Az egyház hívek felé fordulásának fontos eszköze lett, és elengedhetetlen szerepet játszott a „keresztény közszellem hanyatlása”⁷⁰ idején a hitélet megőrzésében és felvirágoztatásában. Végül, de nem utolsósorban pedig az egyház ezen intézmények megalkotásával és szorgalmazásával lépést tartott a szekuláris világ politikai alakulásaival, és meghatározó szereplője maradhatott a 20. század gyorsan változó társadalmának.

Felhasznált irodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (SzfvPL)

I.2. – No.558. Egyházigazgatási iratok, Egyházközségi szervezkedés

I.3. – No.4515. Püspöki levéltár, Parochialia, Csepel

I.3. – No. 4548 Püspöki levéltár, Parochialia, Pázmánd

I.3. – No.4564. Püspöki levéltár, Parochialia, Pilisszántó

I.3. – No.4565. Püspöki levéltár, Parochialia, Pilisszentlászló

I.3. – No.4568. Püspöki levéltár, Parochialia, Tárnok

I.5. Canonica Visitatio, Baracs

VII.99. Sárosdi Plébánia irattára, Sárosdi plébániai iktatókönyv

VIII.A.8. Székesfehérvári Egyházmegyei Katolikus Egyesület Központi Bizottsága jegyzőkönyvei 1917–1940.

IX.8. – 1663. Kézirattár, Kuthy István plébániatörténeti vázlatai – Pázmánd

IX.8. – 1737/1. Kézirattár, Katolikus munka Székesfehérvárott

Historia Domusok:

IX. 11. – 9. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Baracsi Historia Domus

IX. 11. – 24. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Csepeli Historia Domus

IX. 11. – 51. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Hantosi Historia Domus

IX. 11. – 80. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Pázmándi Historia Domus

IX. 11. – 82. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Perkátai Historia Domus

IX. 11. – 89. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Polgárdi Historia Domus

⁶⁹ MÉSZÁROS 1930: 20.

⁷⁰ SzfvPL – I.3. – No. 4564 – 51/1929.

- IX. 11. – 104. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Solymári Historia Domus
IX. 11. – 132. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Tárnoki Historia Domus
IX. 11. – 138. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Tinnyei Historia Domus
IX. 11. – 148. Egyházmegyetörténeti digitális iratgyűjtemény, Vértesacsai Historia Domus

SZAKIRODALOM

ERDŐ Péter

- 1997 Plébánia és egyházközség a háború előtti Magyarországon. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 9/3–4, 91–97.

JACQUEMYS, Guillaume

- 1965 *Langrand-Dumonceau, Promoteur d'une puissance financière catholique*, I–V.
Bruxelles: Université libre de Bruxelles, Institut de Sociologie.

LEOPOLD Antal

- 1930 A katolikus egyházközségi szervezetek jogi természete. In HAUSER Ignác (szerk.): *A Budapesti Rk. Egyházközségek első tíz éve*. Budapest: A Budapesti Rk. Egyházközségek Tanácsa, 30–35.

MÉSZÁROS János

- 1930 Visszatekintés az első tíz esztendőre. In HAUSER Ignác (szerk.): *A Budapesti Rk. Egyházközségek első tíz éve*. Budapest: A Budapesti Rk. Egyházközségek Tanácsa, 15–29.

MÓRA Mihály

- 1941 *Az egyházi adó és az egyházközség alapkérdései az egyházi és világi jog szerint*. Budapest: Szent István Társulat.

MÓZESSY Gergely

- 2020 Nagy Károly ügyének historiográfiája. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. A veszprémi Szaléziánumban 2019. március 21-én és augusztus 29-én rendezett konferenciák előadásai*. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 36.) Veszprém, 179–194.

VARGA Máttyás

- 2020 1919 a székesfehérvári egyházmegyes historia domusok tükrében. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.) *Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. A veszprémi Szaléziánumban 2019. március 21-én és augusztus 29-én rendezett konferenciák előadásai*. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 36.) Veszprém, 43–58.

SAJTÓ

- Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 15.
Fejérmegyei Napló, 1919. augusztus 17.
Fejérmegyei Napló, 1919. augusztus 24.
PROHÁSZKA Ottokár: Főpásztori szózat papsághoz és hívekhez. *Fejérmegyei Napló*, 1919. augusztus 17., 1–2.

*The establishment of congregations in the Diocese of Székesfehérvár
during and after the Hungarian Soviet Republic*

The congregations established in the parishes of the Diocese of Székesfehérvár, as self-governing administrative units, played an important role in preserving and strengthening Christian faith during the 20th century, and they greatly contributed to the development of today's church administration system. During the Hungarian Soviet Republic, in addition to the above, the existence of an autonomous church organization became crucial, since the separation of church and state also meant the withdrawal of all financial support, and due to the changed ownership relations, the patronus became unable to maintain the parishes.

The first part of the study deals with the circulars issued by the Bishop of Székesfehérvár, Ottokár Prohászka, in April and August 1919, in which he calls on the parishes to establish congregations and encourages the creation of a unified regulation. In the second part, I outline specific cases based on the *historia domus* kept in the parishes, as well as on the correspondence between the parishes and the Diocese. Through these examples, I will try to present the reasons for the establishment of congregations, their temporal distribution, and their practical implementation.